

országi vagy ázsiai török népeknél. Nem kevésbé tanulságos volt a Magyar Nyelvtudományi Társaság decemberi ülése, melyen Melich János Gombocz Zoltán mellett a magyar nyelvtörténet legkiválóbb kutatója, a Szepes névről értekezett. Meggyőzően kimutatta, hogy a Szepes neve színmagyar szó, még pedig személynév, mely az Árpád-korban másutt is előfordul. A szó a mai szép szó származéka és az Árpád-korban Szipis-nek és Szips-nek hangzott: ezt az alakot vette át a német és a tót nyelv és alakította saját hangrendszeréhez képest: Zips, illetve Spis-sé. Az első foglaló, névadó nép tehát itt is a magyar volt. Melich János minden előadásában valóságos honfoglalást végez: a legszigorúbb tudományossággal sikerül neki szellemileg visszahódítania a tőlünk elrabolt területeket. A történeti igazság ugyanis mindig a mi oldalunkon van: csak fel kell ismernünk. A Szepes név magyarázata méltán illeszkedik a honfoglalás-kori Magyarország c. nagyterjedelmű művébe, mely most már befejezéséhez közeledik.

A Magyar Néprajzi Társaságban a rég nem hallott, de mindig értékeset hozó agg tudós, Binder Jenő lepte meg a hallgatóságot a XVI. század elején feljegyzett, híres és annyit vitatott magyar vers éles elmére valló magyarázatával:

Supra aggnő, szökj fel kabla (kanca)!
Haza jött firjed, tombj Kató!
Az te szíp palástodban
Gombos sarudban
Haja, haja virágom!

Sokat találgatták már az irodalom-történészek, hová tegyük ezt a különös versecskét. Binder Jenő kimutatta, hogy az első szó ugyan latin a versben, de azért mégis a legrégebb magyar népi táncszó jelen meg előttünk, vagyis afféle gúnyos verseike, amelyet falun a legények szoktak tánc közben elkurjantani. A vers minden sora és szava él még ma is a népi táncszavakban: ma is gúnyolják a táncoskedvű öregasszonyokat, csúfolják cifrázkodásukat (bár a gombos saru nem okvetlen jelent díszes cipellőt abban a korban).

De a népművészet barátai még nagyobb érdeklődéssel hallgatták meg Sebestény Károlynak, a szegedi Néprajzi Múzeum igazgatójának előadását, ki vetített képekkel kísért előadásban magyarázta meg, mint fejlődött ki a

magyar parasztbútor a régi középkori, renaissance és barokk úri bútorból, mely csodálatos erővel őrizte meg az úri házakban már rég letűnt formákat, míg végre aztán neki is el kell tűnnie a tömegbútor elől, melyet az elszegényedett nép jobban meg tud fizetni. Itt is ugyanaz a folyamat, ami a népdalban: a régi pusztulóban van és még szerencse, hogy a múzeumok az utolsó órában megmentették ezeket a szebbnél-szebb darabokat, melyek, úri származásuk dacára, az egyszerűsítő, de izléses népszellem termékei. Megkapóan mutatta ki Sebestény Károly, milyen célszerűség van a parasztbútorokban és elhelyezésükben és épen ezért nyugodtabb hatású egy parasztszoba berendezése, mint egy átlagos úri lakása, ahol a bútorok helyét nem mindig a célszerűség szabja meg.

Kíváncsian nézünk a Magyar Néprajzi Társaság január havi nagygyűlése elé, melyen Bartók Béla fog beszámolni népdalgyűjtésének eredményeiről a magyar kultúrának nagy ünnepe létszen!
Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Bimbózó fiatalság s az élet fájáról lesóhajtó öregség, orgyilkot dugdosó bűn s a kegyelem és bűnbocsánat erőnye, a finom szellem felsősége s durva állatiasság, könyvekből sugárzó bölcsesség s a könyveket máglyára ítélt balgaság, számító józanság s királyságot ígérő butykos-mámor, az élet csupa-szöglet realitása s az álom csupadallam káprázata: csodálatos harmóniában símul össze Shakespeare utolsó drámai költeményében, a *Viharban*. Olyan «summa vitae»-szerű epilógusa ez költője művének, akár az Ibsenének a *Ha mi holtak feltámadunk*; alkotó munkájokban ezek a «tot suprême»-ek.

A *Vihar*-hoz mintha valójában csak a háború utáni Európa érkezett volna el, addig a színpadokon gyökeret verni nem bírt. Most észrevetők jótékony magasztát, a róla kínálkozó végtelen, minden nyomorúságot rezignált életbölcsességben feloldó távlatot. A Nemzeti Színház legutóbb éveken át hódított vele s most, hogy nem is igen hosszú szünet után megint műsorára tűzte, szebbnek, gazdagabbnak találtuk, mint valaha. Az új előadást bizvást dicsérhetjük azzal, hogy nem marad el a régi mögött: Hevesi Sándornak eddig is ez volt egyik legjobb ren-

dezői munkája. Lényeges változtatás alig is esett, a nagyobb színészi feladatok is egytől-egyig korábbi gazdáik kezén maradtak. Közülök az élen most is Ódrynak épen hatáskeresőkkben való nagy takarékosága által mélyhatású Prosperója halad; alakítását az értelem s kedély érettsége élteti. Maszkján érdekes változtatást tett, a fejét övező hosszú hajt s szakál eltűnt, most hófehér, bodros hajtól borított csupasz arca mintegy koros Antonius-főt mutat. Ha régebbi maszkja egy kissé az öreg Shakespearere utalt: a mostani valamelyest az öreg Goethére emlékeztet. Bajor Gizi s Abonyi Géza gyermeki szerelmespárja szemre is, hangban is igen finom színpadi kettős. Első találkozásuk hangtalan ámulata mintha a korábbi előadásokon meggyőzőbb lett volna, viszont harmadik felvonásbeli szerelmi vallomásaiknál («Ah! Miranda: Csodálandó!», meg: «Hagyj el, színelő szemérem! Segíts, te szent, őszinte tisztaság!» stb.) nemesebb színpadi tolmácsolást keveset hallottunk. Itt valóban azt éreztük, mit róluk a háttérben hallgatózó Prospero mond: «Ritka szívek találkozása!»

Váradi Aranka Arielje gyönyörű jelenség, stilizált beszéde is kitűnő, bár ezt mintha már-már a túlstilizálás veszedelme fenyegetné. Sугár Károlynak Caliban régóta híres szerepe. Örömmel látjuk, hogy még egyre mélyül és gazdagszik. Lírai ellágyulása a sziget rejtélyes dallamainak hallatán még soha ily megkapóan nem sikerült; viszont a Prospero tudása elleni lázadás mozzanataiban («Ézsed el könyveit!») szinte félelmetessé magasodott. A többi régi szereplő közül figyelemre-méltó a galád Antonió-ból jelentékeny és érdekes renaissance-figurát formáló Nagy Adorján.

Gazdát a nápolyi királynak most Bartos gondjára bízott alakján kívül csupán a két buffo-szerep cserélt: közülök Kurjancsét Matány, Hörpencsét Gyergyai vette át. Fürgék és kedvesek voltak, figyelmükbe legfeljebb azt ajánlhatnók, hogy Shakespearé bárgyú csak kifelé, hatásukban clown-szerűek: önmagukat szörnyen komolyan veszik. Ábrázolóiknak már Péterfy Jenő azt tanácsolta, hogy okosabb nem mindjárt tele vitorlával, egyenes úton a nevelés felé hajózniok; akkor a közönség élvezete finomabb lesz s a színész hatása is magasabbrendű.

*

A regények színpadravitelének kérdésében Gyulai Pál épen nem vallott valami hajthatatlan felfogást. Miért is ne lehetne akárhány regényből valódi drámái magot kiemelni? Csak azt azután a dramatiszálók valóban a tárgy drámái természetének megfelelően fejték ki. Tőlük Gyulai azt kívánta, hogy csak «cum grano salis» vegyék át a cselekményt s aztán bánjanak vele tetszésük szerint. Így is tett Jókain kezdve Herczezen, Gárdonyi át Möricz Zsigmondig valamennyi újabb regényírónk, ki egyik-másik epikai elgondolását a színpad részére újra fogalmazta.

Hanem az *Ida regényét* Gárdonyi maga aligha szánta volna színpadra; ebből ama drámái mag szinte merőben hiányzik. A regény különben sem való szerzőjének java terméséből, nem valami sokat érő ötletből nem valami bőséges leleménnyel van itt fejlesztve az egyszerű mese, minek varázsát csak költőjének egyéni, színmagyar és színmuzsika hangja adja meg.

Emőd Tamás és Török Rezső — igen jó érzékkel — erre az akusztikai varázssra építettek, mikor az ártatlan bonyodalmú apróhirdetés-históriátszínpadra állították. Ha Gyulai szaván indulva, a regény magvát csak ürügyül használják szabadabb, önállóbb színpadi kompozíció megkísérlésére, hamarosan kiderülhetett volna, hogy maga ez a középponti ötlet a rivalda világosságát meg nem bírja. Emőd s Török helyett inkább vállalták azt a legtöbbet, mit az epikából a színpad egyáltalán elbírhát, csak hogy hangban, stílusban mentül többet megmenthesenek Gárdonyiból.

Mese ez az *Ida regénye* a színpadon is, de legalább őszintén az s ezzel már nem is mentsége, inkább erénye a naivitás. A furcsa leánykérésen s még furcsább színre-házasságon át derűs bizalommal követjük a kényelmesen csörgedező cselekményt a csálhatatlan bizonyossággal elkövetkező boldog végig. Közben szeretetreméltó figurák egész sorával kötünk kedves ismeret-séget, kiven helyel-közzel megismer-szik Gárdonyi szuggesztív ereje, de még többször a jobb és szebb, «békebeli» időket idéző romantika retouche-ja. Mintha mindnyájan csak azért volnának, hogy foglalatukban mennél szebben ragyoghasson Idácska győzedelmis tisztasága. Ez az alak — *A vihar* Mirandjának kései változata — igen közel áll Gárdonyi szívéhez, nem győzi újra meg újra felmutatni, lába elé

csak úgy szórja illatos mezei csokrait. Mellette milyen közhelyszerűen rajzolja a másik véletlet, a «flott» démont, Ida apjának rövidlejárátú feleségét!

Az ügyesen megszerkesztett három felvonás során a földolg mellett az epizódokban szóhoz jut Gárdonyi enyhén zsörtölődő szatirája is, az orvosok csakúgy kapnak egy-egy szelid oldalvágást, mint az akadémikusok; e kedvesen dohogó, mintegy csibuk mellől eleregetett kiszólásokat a közönség gyermeket örömmel fogadja. Lánya okosságának dicséretében a derék borkereskedő nem kisebb tiszteletlenségre vetemedik, mint, hogy: «több esze van annak, mikor alszik, mint az egész Tudományos Akadémiának, mikor ébren van!»...

A Magyar Színház rajta volt, hogy előadásával megadja Gárdonyinak azt a tisztességet, mit neki munkájukkal a regény színpadra alkalmazói szántak. S teljesítményével nem is marad el mögöttük. A hálás szerepeket mind jó erőkre bízta. Kiss Ferenc férjfigurája kiált leginkább az epikai kiteljesedés után. Annál nagyobb ábrázolójának érdeme, hogy az egyre tárgulni kívánó körvonalakat össze bírta fogni s ezzel alakjának mégis megadta a színpadi élet reliefjét. Játéktársa Ida szerepében Gál Franciska volt. Sok színnel dolgozott, csak talán nem eléggé belülről. Pedig alig van nagyobb hiba, mint ha a naivságra a modorosság árnyalata vegyül, ha arra eszmélünk, hogy az, aminek lényege a megjátszhatatlanság: igen is meg van játszva. Ettől a hibától a darab másik főnaivája, Turay Ida sem egészen mentes, noha róla meg kell állapítani, hogy itt újat és egyénit is mutatott s most a Gál Franciska tőzsomszédságában sokkal messzebb kanyarodott a Gál Franciska-stílustól, mint korábban akárhányszor, midőn a távolból reminiscenciázott. Hegedüs Gyula borkereskedője alakításának kedélyétől és színpadi tekintélyétől korlátlan hitelt nyert, de igazat szólva, a jeles művész valami különösebb egyénítéssel ezúttal sem bajlódott; az ilyesmit — véli — kirázza ő csak úgy «manzsettából» is. Mi néha elkedvetlenedve látjuk ennek a nagy tehetségnek egyre gyakrabban felöltő egykedvűségét és «készből» élését. Nem mondjuk, a színház sem épen tiszteli meg valami sűrűn képességeihez méltó feladatokkal, de ha ez a csekélyebb feladatokban oly igen kedvét szegi: nagy színpadi értéke hova-tovább —

nagy színpadi névvé devalválódik. Hogy most is szépen nótázott és százpercentes természetességgel tett-vett a színpadon: arra talán szót sem kell vesztegetni.

Rátkai Márton színpadi pálfordulása óta ebben a darabban juthatott volna az első, igazán neki való szerephez, egész becsvágygal látott is feladathoz, valódi művész kezére valló vázlatot adott, s hogy a vázlaton túl is juthasson, abban csak szerepének reménytelen színpadi — feleslegessége akadályozta meg.

A második sorban állók közül komoly méltánylásra tarthat számot Tóth Böske, a vidéki úriasszony alakjában. Ez az ösztönös biztonságú, igen jól beszélő fiatal művész nő megérdemelné, hogy nagyobb skálájú szerepben is bemutatkozhasnék. Egyéniségében van valami, ami a Makay Margitéra emlékeztet, talán ennek területén kellene vele egyszer kísérletet tenni. Gombaszögi Ella viszont a fiatal komikaszerepekben szinte darabról-darabra újra meglep megfigyelésének élességével és képzelmenek gazdagságával. Itt egy beszélni megtanított siketnéma cselédeleányt játszik, közvetlen kedvességgel, imponáló realizmussal.

S meg kell említeni a Vágóné pompás Julcsa néniét is. Ezt a csupakédegy művésznőt hol ezen, hol azon a színpadon látjuk, apró szerepekben — nagyonak. Ahogy most Ida műelőadásának rémhírével a férjet fel kell lármáznia s a fel-feltörő kacagással birkózva erőlteti magára a jajveszékelő kétségbeesést: olyan színészi beleélés remeke, hogy nyomában a valódi nagy dolgoknak járó hődelattal verődtek össze a tenyerek.

*

Berr és Verneuil könnyed, őszintén jókedvű s minden nagyképűségtől mentes műzsája ebben az évadban is nyilván tartós sikerhez juttatja a Belvárosi Színházat. Új darabjuk, az *En és a húgom*, egy gazdag hagyományú színdarab-típusnak terméke. Frissége, ellenállhatatlan hatóereje azt bizonyítja, hogy ez a régóta kimerítettnek gondolt típus a francia szerzők kezén — úgy tetszik — a világ végéig kimeríthetetlen marad. S hozzá még nem is túlságosan bajlódna valami meglepően új indítékokkal; patience-figuráik váltig ugyanazok, boszorkányságuk csak azon fordul meg, hogy ugyanabból a talonból hány új változatot képesek kirakni.

Ezúttal a hercegnő meg a gyámoltalan tanár a főfigurák. A Coeur-Dame részéről indul meg a játék, reménytelenül egyoldalúan, mert szerelmét a félzség osztályfőnök úr még csak észre sem veszi. A hercegnő kapja magát s «leereszkedik» hozzá: saját «kitagadott» hűgának képében beáll elárúsítónéknak egy nancy-i cipőkereskedésbe, hogy így a «rangkülönbség» gátlásait a megálmódott viszonyból kigyomlálja. Ez sikerül is: a cipődobozok tövében az érző szívek szerencsésen összenivellálódnak. De a hercegnőnek végül is abba kell hagynia a bujósckát, s akkor kiderül, hogy hercegi hattyúprémjeiben hasztalan próbál megbírkózni a nancy-i suszterkisasszony enyhe bukolikájú emlékével: a tanár úr menekül polgáribb karokba, az e célra kezdetűl fogva ügyesen tartalékoltt komornáéba. S hoppon a hercegnő sem marad: rá meg a sorstól számára kijelölt grófi kéré vár, ki az egész érzelmi robinzonádot nyugodtan és fölényesen kibőjtölte.

Igy elmondva, az egészet akár tizedrangú operettlibrettónak tarthatnók. De szerzőnk értik a módját, hogy közönségüket már az első negyedórában belevigyük a fenntartás nélküli játékba. Nem valószínű az eset? Persze, hogy nem az. De a francia szakácsművészet nem ismer silány anyagot: a fűszer, a készítés ezer apró raffinériája s főleg a feltalálás ínycsiklandozó fantáziaötletei végül is megteszik a magukét. S amellet e konyhai ingredienciákon lehetetlen meg nem érezni a realitás némi fanyar, pikáns zamatát. A játék sohasem fül az olecsó bohózat sületlenségeibe, hamarabb úgy eshetik, hogy a nevetéstől könnyezve, helyel-közzel a meleg emberi részvét egy-egy könnycseppje is kigördül szemünk szögletén. Ebben a darabban is az öreg suszternek, e furcsa viharok sodorta kisembernek alakja mintegy átlépi önmagát, a darab tervében neki szánt szerepet, s a legjobb értelemben vett lélekrajz magasába emelkedik, a lélekértő és lélekérző művészetébe, akár a Gavarni *Masques et Visages*-sorozatának keserű humorban fogant karikatúrái.

A Belvárosi Színház kitűnő előadásában is ennek az alaknak meglepővéndése szerezte a legkülönb élményt, mert Gózon Gyula játékában valódi élet-elevenség költözött belé. Gózon a közönségnek évek óta kedvelt komikus színésze, tökfilkó-sorozatát a kritika is elismeréssel fogadta, legfeljebb egyes eszközeinek igenis sűrű használatát

lobbantották olykor szemére. Most azután szinte minden eszközt félretett, annyira belülről dolgozott. Szerepének szavaihoz nem hangsúlyokat, aláhúzásokat keresgél: emberi sorsot képzelt és éreztetett hozzájuk, oly meggyőző erővel, hogy rajtuk át lépten-nyomon a valódi humor forrásai fakadtak fel. Rózsahegyin kívül alig akad ma színpadjaink komikus, ki a kedélyéletnek ilyen gazdagságát árasza. Mostani sikere nemcsak a gyorsan összeverődő tenyereknek, hanem a megbecsülő emlékezetbentartásnak is szült.

Honthy Hanna is egyre otthonosabbá lesz a finom, szellemes, könnyed vígjátéki stílusban. A dialógust az értelem fényében ragyogtatja meg, az érzelmi mozzanatokban valódi szívmelegséget éreztet. Mikor a második felvonásban a telefonkagylót telekacagja boldogságával: női lélek napsugara süt ki a színpadon, mely bizony a színpadi világitó legraffináltabb fényhatásait is elhomályosítja.

Delly megkeseredett boldogságú professzora izléses, s alakítottjának újabb képességeit kiváló színpadi munka. Kőrössy Angela meleg, közvetlen jelenség. Várnai charge-figurája józú.

Csak Berky Lili nem egészen meggyőző a «köznépszerűségnek örvendő ara» szerepében. Egyéniségében annyi a választékosság, hogy kezébe bajosan bírjuk beleképzelné a szerelmi szabadság zászlaját. Mozgása, beszéde ötletes és temperamentumos, — mind hasztalan: mikor ötezer frankért «vásárolják» róla a ruhát: kis párizsi midinette helyett — nyilván nem egészen a szerzők intenciói szerint — inkább klasszikus szobor áll előttünk.

Rédey Tivadár.

Képzőművészeti szemle.

A Tamás-galéria kiállítása. Alig akad a mai magyar festők között még egy, aki annyira ragaszkodnék első jelentkezésének formavilágához, mint *Bornemissza Géza*. Rajzos akvarelljei ma épen olyanok, mint a tíz-tizenöt év előttié, ma is alig egynéhány vonallal és alig egynéhány színfolttal jelzi témáit. Ugyanazokkal a lágy és elfutó kontúrokkal, amelyek szívesen öltik magukra a primitív bizonytalanság mindig biztos maszkját és ugyanazokkal a harsogó színekkel. Mindig éles hangsúlyokkal, azaz rendszerint csak egyetlen eggyel, mert kihagyóbb és elhanyagolóbb ábrázolásmóddal alig